

сування, зокрема доплати вчителям за роботу в інклюзивних класах (Лист МОН № 1/11-7346 від 04.10.21 року), удосконалення роботи інклюзивно-ресурсних центрів та організації освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами у період воєнного стану (Лист МОН № 1/3710-22 від 28.03.22 року), інформатизації інклюзивно-ресурсних центрів (Наказ МОН № 347 від 18.03.2024 року), діяльності асистента учня (дитини) в закладах освіти (Лист МОН № 1/9540-22 від 19.08.22 року), реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (Розпорядження КМУ № 372-р від 25.04.2023 року) та інноваційного освітнього проекту на всеукраїнському рівні за темою «Організаційно-методичні умови діяльності інклюзивно-ресурсних центрів у періоди війни та повоєнного відродження» у вересні 2023 – грудні 2028 років (Наказ МОН № 7 від 05.01.2024 року).

Висновки. Отже, інклюзивна освіта в Україні проходить досить тривалий шлях свого становлення розвитку з кардинальними змінами на тлі законодавства, що сприяє реалізації соціальної моделі погляду на осіб з особливими освітніми згідно міжнародних стандартів.

Перспектива дослідження. Перспективою подальшої наукової розвідки є аналіз стану готовності педагогів до реалізації професійних завдань у навчанні дітей з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діти з особливими освітніми потребами. Міністерство освіти і науки України. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/dityam-z-osoblivimi-potrebami>.
2. Законодавство. Міністерство освіти і науки України. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa>

Наталя ДВОЙНИХ

вихователь Комунального закладу
«Запорізька спеціальна загальноосвітня
школа-інтернат «Джерело» Запорізької
обласної ради

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ І СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У публікації йдеться про особливості розвитку комунікативних і соціальних навичок учнів з інтелектуальними порушеннями. Підкреслено, що навички комунікації та соціальні навички є взаємопов'язаними тому необхідно розвивати

їх у сукупності. Виокремлено спеціальні методи і розвитку комунікативних і соціальних навичок учнів з інтелектуальними порушеннями: тренінги, індивідуалізовані уроки, групові вправи, використання візуальних засобів, соціальні сценарії, моделювання, підтримка вчителя.

Ключові слова: учні з інтелектуальними порушеннями, соціальні навичка, комунікативні навички, методи розвитку, емпатія, асертивність.

N. DVOINYKH. DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE AND SOCIAL SKILLS OF STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

The publication deals with the peculiarities of the development of communicative and social skills of students with intellectual disabilities. It is emphasized that communication skills and social skills are interrelated, therefore it is necessary to develop them together. Special methods and development of communicative and social skills of students with intellectual disabilities are singled out: trainings, individualized lessons, group exercises, use of visual aids, social scenarios, modeling, teacher support.

Key words: students with intellectual disabilities, social skills, communication skills, development methods, empathy, assertiveness.

Постановка проблеми. В сучасних освітніх нормативних документах велика увага приділяється реалізації комунікативної змістової лінії для розвитку мовленнєвої компетентності учнів. Ця лінія спрямована на розвиток учнівської комунікативної компетентності, яка базується на таких аспектах: здатність адекватно сприймати усні діалоги і монологи, що передбачає уважне осмислення висловлювань; здатність вести діалоги у різних життєвих ситуаціях; здатність створювати усні монологічні висловлювання; здатність створювати письмові тексти різних стилів тощо. Реалізація цього завдання у контексті навчання та виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку потребує спеціальних підходів та методів, оскільки хоча у таких дітей залишається потреба в комунікації, але тонкі аспекти комунікаційних навичок можуть бути недорозвинутими. Як відомо, розвиток комунікативних навичок тісно пов'язаний з процесом соціалізації, тож вважаємо за доцільне розглянути процеси розвитку комунікативних і соціальних навичок учнів з інтелектуальними порушеннями у їх взаємозв'язку.

Актуальність. Питання навчання та виховання дітей з інтелектуальними порушеннями є предметом досліджень низки сучасних вчених, серед них: Ю. Бистрова, М. Буйняк, В. Коваленко, А. Колупаєва, І. Луценко, Ю. Найда, О. Чопік та інших. Проблему формування комунікативних вмінь дітей з інтелектуальними порушеннями

розглядали В. Мудрик, А. Бодальов, В. Лисятков та інші. Незважаючи на численні дослідження цього питання, аспект розвитку комунікативних і соціальних навичок учнів з інтелектуальними порушеннями не втрачає своєї актуальності.

Мета статті – розглянути особливості розвитку комунікативних і соціальних навичок учнів з інтелектуальними порушеннями.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, людина розвивається, задовольняє свої потреби, реалізує себе у соціальному оточенні, яке може підтримувати чи обмежувати індивідуальні прагнення особистості. Можливості автономного функціонування значною мірою залежать від комунікативних та соціальних здібностей даного індивіда. Щоб у дітей з інтелектуальними порушеннями справді сформувалася готовність до контактів з іншими людьми, необхідно, щоб вчителі, а також інші люди, які працюють з дитиною могли терпляче вислуховувати повідомлення, які вона передає доступними їй засобами, та реагувати на них [2].

Психологічний розвиток учнів з порушеннями інтелектуального розвитку відрізняється своєрідністю, що має своє коріння у специфіці психічних процесів. Затримка у розвитку когнітивних функцій впливає на формування мовлення цих дітей, що може призвести до слабко розвиненої загальної мовної компетентності, обмежуючи їх участь у розмовах та спілкуванні. Недоліки у мовленні можуть негативно позначитися на деяких аспектах особистості дитини з порушеннями інтелектуального розвитку, проявляючись у формі мовної замкнутості та навіть мовного негативізму, коли дитина виявляє неохоту висловлюватися. Головною причиною мовної замкнутості у таких дітей є обмежені внутрішні ресурси мовлення, відсутність відповідних уявлень та образів про предмети та явища навколишньої дійсності, а також порушення мотивації мовлення [3].

Поряд з розвитком допоміжних способів комунікації дуже важливо, щоб учні з інтелектуальними порушеннями могли своєю поведінкою повідомляти про свої стани, потреби, своє ставлення до ситуації, в якій вони перебувають, та вміли сприймати подібні сигнали від інших людей. Тоді зростуть шанси, що оточення зрозуміє та правильно відреагує на їх повідомлення.

Одним з дієвих методів навчання учнів з інтелектуальними порушеннями комунікації та загальноприйнятим формам поведінки

у різних соціальних ситуаціях є метод тренінгу та закріплення за допомогою практичних вправ у конкретній ситуації.

Тренінг повинен включати розпізнавання власних почуттів, а також вміння виражати та контролювати емоції згідно нормам, прийнятим у суспільстві, а також розпізнавання та правильне реагування на прояви почуттів інших людей. Учні з інтелектуальними порушеннями повинні також вміти оцінювати свою і чужу поведінку згідно з основними моральними категоріями (відрізнити коло цінностей, пов'язаних з поняттям «добра» та «зла»). Зрозумілою для учнів формою передачі цих цінностей будуть конкретні приклади з життя, фільмів чи літератури, тренінг бажаної поведінки [1].

До ефективних методів розвитку комунікативних і соціальних навичок учнів з інтелектуальними порушеннями також відносимо наступні.

- Індивідуалізовані уроки, що передбачають забезпечення індивідуальних уроків з вчителем або спеціалістом з розвитку, що дозволяє кожному учневі отримувати необхідну увагу та підтримку.

- Групові вправи, які мають на меті використання групових вправ для розвитку співпраці, комунікації та соціальних навичок. Це може включати рольові ігри, колективні проекти та спільні завдання.

- Використання візуальних засобів, куди входить використання ілюстрацій, картинок, схем та інших візуальних засобів для полегшення сприйняття інформації та підвищення рівня зрозуміння.

- Соціальні сценарії, що передбачає розробку та використання сценаріїв для навчання соціальних навичок, таких як взаємодія з однолітками, вирішення конфліктів та спілкування з іншими.

- Моделювання, що передбачає проведення рольових ігор або ситуацій, що допомагають учням відтворити реальні життєві ситуації та вирішувати соціальні проблеми.

- Підтримка вчителя, яка є надзвичайно важливою та передбачає надання підтримки вчителем або спеціалістом у вирішенні труднощів в спілкуванні та розвитку соціальних навичок.

- Постійна практика, що включає створення можливостей для постійної практики комунікаційних та соціальних навичок у різних контекстах, включаючи класну кімнату, під час перерв та поза навчальним середовищем [1].

Використання цих методів сприяє не лише розвитку комунікативних та соціальних навичок учнів з інтелектуальними порушеннями, але й забезпечує їм можливість успішно інтегруватися в соціум.

Як відомо, до основних соціальних навичок, тісно пов'язаних з навичками комунікації, відноситься емпатія, з якою в учнів з інтелектуальними порушеннями можуть виникати проблеми. Вона дозволяє розуміти та враховувати погляд інших людей, а результаті полегшує правильну соціальну адаптацію. Розвиток емпатії не пов'язано виключно з рівнем інтелектуального розвитку, але також залежить від соціального досвіду, тому шляхом спеціально підготовлених тренінгів можна оптимізувати розвиток всіх аспектів (перцепційного, пізнавального та емоційного) емпатії в учнів з інтелектуальними порушеннями.

Основною навичкою у процесі становлення соціальної автономності учнів з інтелектуальними порушеннями є асертивність. Важко бути повністю автономним, не будучи асертивним. Робота над формуванням автономії у значній мірою є розвитком асертивних вчинків та установок у наших вихованців. Необхідно пояснити їм, що вони мають їхні власні речі, і вчити вмінню заявляти про свої права, як-от право на правильне задоволення потреб, право мати власні почуття та переконання, право приймати рішення та здійснювати вибір у міру своїх можливостей, право на приватне життя [3].

Таким чином почуття власної цінності та гідності стане для них чимось природним, як і вміння вимагати від інших людей дотримання своїх прав. Однак не можна ігнорувати той факт, що учні з інтелектуальними порушеннями завжди потребуватимуть сторонньої допомоги. Необхідно їх підготувати, щоб вони так справлялися зі своєю залежністю, щоби це не обмежувало досягнутої ними самостійності. Отже, ці навички та установки можна формувати, використовуючи, наприклад, драматичні інсценування та ситуації із повсякденного життя учнів. Дуже важливим життєвим завданням для кожної людини з обмеженими можливостями є пошук оптимального для нього рівня рівноваги між прагненням до незалежності та необхідністю отримувати допомогу та підтримку від інших людей, щоб було задоволено його потреба в автономії та безпеці. Необхідність отримувати підтримку має стати для нього лише специфічною особливістю його життєвої ситуації та не надавати негативного впливу на самооцінку та самосприйняття.

Висновки. Отже, невід'ємною складовою процесу формування комунікативних умінь у вихованців з порушеннями інтелектуального розвитку є значимість розвитку основних соціально-комунікативних навичок. Ці навички включають уміння брати участь у спільних іграх у парі або в групі, у рольових іграх, запитувати про допомогу або послугу, надавати чи отримувати допомогу, ставити запитання, проведення діалогу, висловлювати компліменти, висловлювати власну думку. Застосування спеціальних методів розвитку комунікативних і соціальних навичок учнів з інтелектуальними порушеннями сприяє розвитку емпатії та вміння комунікувати з оточуючими, що сприяє соціалізації таких учнів.

Перспектива дослідження. До перспектив наступних досліджень відносимо розгляд навчальних ситуацій як методу соціалізації учнів з інтелектуальними порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі. Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С. 3–100.
2. Потамошнева О. Взаємозв'язок навички читання і розвитку навчального спілкування учнів допоміжної школи. Дефектологія. 2012. № 1. С. 13.
3. Проскурняк О. І. Соціалізація учнів з інтелектуальними порушеннями: комунікативно-мовленнєвий аспект. Науковий часопис. Спеціальна психологія. 2015. С. 291–296.

Сергій ЗАЄЦЬ

директор, вчитель-дефектолог
Комунальний заклад
«Новопразька спеціальна школа»
Кіровоградської обласної ради

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Публікація висвітлює основні характеристики організаційних засад управління закладом спеціальної освіти. Виокремлено ключові елементи структури управління закладом спеціальної освіти: керівництво, адміністративний персонал, педагогічний персонал, підтримуючий персонал, підрозділи та комітети. Окреслено основні етапи стратегічного планування діяльності закладу спеціальної освіти. Виокремлено ключові аспекти організації та моніторингу освітнього процесу закладу спеціальної освіти.